

Carmelo Torcivia (ed.), „Il Kerigma cristiano e i legami affettivi”, Ed. Il pozzo di Giacobbe, Trapani, 2009, 229 p.

Lucrarea a cărei prezentare o realizăm a constituit unul dintre proiectele Conciliului Episcopilor italieni (CEI), reunite sub tema „*Kerigma și Pastorală*”, desfășurate sub egida Catedrei de teologie pastorală a Facultății de Teologie din Sicilia. Editorul, prof. Carmelo Torcivia, s-a impus în conștiința pastorală modernă prin lucrarea „*Cuvântul construiește comunitatea. Un parcurs de teologie pastorală*” (2007/8), lui fiindu-i colaboratori o serie de specialiști desemnați prin grila de responsabilitate pe care Institutul Superior de Științe ale Religiei (ISSR), cu multiplele sale componente de pe întreg teritoriul Italiei, a definit-o în teologia pastorală a ultimilor ani.

Răspunzând unor cerințe pastorale inerente, create de actuala dezvoltare a societății occidentale, italiene și nu numai, provocărilor pe care această dezvoltare le propune cercetării antropologice și pastorale, proiectele ISSR vin să propună și astfel de cărți care, departe de fi definite ca manuale, propun adânciri ale unor cercetări în domenii multiple ale teologiei pastorale și ale pastoralei catehumenale, încercând identificări ale unor soluții imediate și pentru un viitor pozitiv al prezenței creștine în societatea secularizată.

Volumul „*Il Kerygma cristiano e i legami affettivi/ Kerigma creștină și legăturile de afectivitate*” pornește de la o realitate a lumii moderne, în care se vorbește mult despre kerigmă și despre relații afective, dar în ambiente distincte și uneori aflate în contra-sens: cercetările biblice ori cele de pastorală catehumenală, pe de o parte, și cele de filosofia comunicării, de sociologie ori psihologie, pe de altă parte. Antagonismul, părut, al celor două abordări se vrea a fi decompimat prin prezenta cercetare, arătându-se principiile fundamentale ale reacției pastorale în situația de astăzi: dinaintea unei sporiri a decreștinării societății se vedește a fi necesară instaurarea unei serii de cercetări vizând comunicarea veștii despre moartea și Învierea Domnului Iisus Hristos în parametrii culturii moderne a comunicării, dinaintea unei sporite crize a familiei și, în genere, a afectivității umane, trebuie redescoperite fundamentele unei antropologii de inspirație creștină, rațională și deci împărtășibilă și altor direcții de cercetare.

Structura cărții subliniază aceste direcții: **Partea I-a**, „*Pentru descoperirea legăturilor afective*”, propune cercetările lui L. Varveri, „*De la legături afective la*

Recenzii

sensul comunității” (definiri ale termenilor și realității, structuri ale afectivității, p. 13-34) și R. Mancini, „*Legăturile afective, între sensul vieții și cel al morții*” (iubirea-cheie a antropologiei afectivității, o maieutică a filialității, p. 35-52). **Partea II-a**, „*Când kerigma întâlnește relațiile afective*”, cuprinde studiile lui A. Wenin, „*Dificila, dar posibilă fraternitate în povestirile/textele Genezei*” (Cain – fraternitatea dificilă, Iacob, Esau și alți frați, Iosif sau lenta construire a fraternității, p. 53-72), M. Nicolaci, „*Kerigma în Noul Testament și legăturile/relațiile sufletești*” (explicarea termenilor, forme și expresii curente, kerigma pascală și tradițiile dezvoltate din ea, legăturile sufletești construite din propovăduire, valoarea antropologică a legăturilor sufletești vădite în teologia Noului Testament, perspectiva eshatologică a relației bărbat-femeie după *I Co 7*, codicii domestici și semnificațiile relației în *Hristos*, p. 73-112) și G.C. Pagazzi, „*Kerigma, ne-credința și legăturile afective*” (universalitatea afectivității umane, teama și unicitatea relației cu Hristos, legăturile senzoriale/sentimentale și singularitatea estetică a lui Iisus Hristos, p. 113-130).

Partea a III-a, intitulată „*Perspectivile pastorale*”, mută centrul de greutate de pe fundamente teoretice pe practica pastorală modernă. Astfel sunt prezentate studiile lui C. Torcivia, „*Pastorala kerigmatică pentru ne-credință*” (elemente de comunicare a adevărului creștin, lecții ale istoriei catehumenale contemporane cu privire la prima vestire a adevărului Evangheliei, pastorala dinlăuntrul inimii omului, antropologia convertirii prin propovăduire, cultura păcatului, vestirea cuvântului în comunitatea creștină, p. 131-160), G. Alcamo, „*Provocarea kerigmatică în viziunea CEP*” (o viziune specifică pastoralei din Biserica Italiană, noul model de inițiere creștină, p. 161-190) și S. Leone, „*Parcursuri pastorale în situații dificile*” (situații dificile din punctul de vedere al rațiunilor și provocărilor etico-pastorale, divorțați recăsătoriți, re-unire după adulter, separați fideli sacramentelor liturgice, încarcerăți și imigranți, familia mono-parentală, ascultarea, proximitatea pastorală, însoțirea pastorală diferențiată, formarea clerului, problemele pastorale ca resursă pastorală, p. 191-212).

O serie de *Concluzii* (p. 213-220), consemnate de Carmelo Torcivia, oferă o diagnoză finală asupra teoriei pastorale ca și asupra finalităților lucrative din punctul de vedere al pastoralei moderne. Restaurarea relațiilor de familie, a celor comunitare, descoperirea fundamentelor antropologice ale relaționării inter-umane, reconstruite în cheie creștină, sunt numai câteva dintre soluțiile intuite de autori și, credem noi, valabile unei pedagogii pastorale comune.

Pr. Conf. Univ. Dr. Constantin Necula

Andrei Șaguna, „Teologia Pastorală pentru Preoții de Lege Ortodoxă Răsăriteană”, ediție îngrijită și prefațată de Pr. Lect. Univ. Dr. Emil Cioară, la împlinirea a 200 de ani de la nașterea mitropolitului Andrei Șaguna (1808-1873), Editura Universității din Oradea, Oradea, 2008, 200 p. +240.

Mitropolitul Andrei Șaguna a fost una din cele mai marcante și proeminente personalități din trecutul Bisericii și al Neamului Românesc. **Nicolae Popea**, cel care i-a consacrat cel dintâi o monografie marelui mitropolit, l-a numit „*mare și rar bărbat al națiunii române*”. În 1904 **Nicolae Iorga** afirma că *puține nume sunt așa de populare în Ardealul-românesc ca cel al lui Andrei Șaguna*. Istoricul american **Keith Hitchins** ni-l prezintă a fi fost ultimul dintre marii episcopi conducători naționali, **Ioan Slavici** îl considera drept *un Mesia al ardelenilor*, iar Părintele Academician **Mircea Păcurariu** îl considera cel mai mare ierarh din tot trecutul Bisericii Ortodoxe Române.

Andrei Șaguna s-a născut la 20 decembrie 1808 (1 ian. 1808 st. n.) la Mișcolț (Miskolc) în Ungaria din părinți aromâni și a primit la botez numele de Anastasie. Școala a început-o în 1816 la Miskolc, iar între 1826-1829 urmează filosofia și dreptul la Universitatea din Pesta. În 1829 se înscrie la Teologie, la Seminarul ortodox din Vârșeț, iar în noiembrie 1833 intră în monahism și își schimbă numele în Andrei. În 1842 ajunge arhimandrit la mănăstirea Hopova, iar în 1845 este ales stareț al mănăstirii Covil din Serbia. În iunie 1846 este trimis ca vicar general la Sibiu în locul episcopului Vasile Moga care a trecut la cele veșnice în octombrie 1845. La 18/30 aprilie 1848 este hirotonit la Carloviț ca episcop al Transilvaniei. Va trece la cele veșnice la 25 iunie 1873 și va fi înmormântat în cimitirul bisericii din Rășinari.

La 12/24 decembrie 1864 se obține recunoașterea imperială pentru reînființarea Mitropoliei Ortodoxe Române a Transilvaniei și numirea lui Andrei Șaguna ca arhiepiscop și mitropolit, având două eparhii sufragane la Arad și Caransebeș. Șaguna era pe deplin conștient că restabilirea Mitropoliei Ortodoxe îl va ajuta să se apere în fața prozelitismului greco-catolic. El nu a ezitat să-și arate opoziția sa față de unirea cu Roma. El socotea că scopul ei principal era să submineze și să distrugă Ortodoxia în Transilvania și Banat. Șaguna se plângea adesea de prozelitismul preoților uniți și de favoritismul pe care Curtea de la Viena l-a arătat permanent preoților uniți. El era convins că cei care s-au unit cu Roma nu au făcut acest lucru din convingere religioasă, ci mai degrabă pentru a avea parte de avantajele politice și economice de care se bucurau națiunile privilegiate. El a considerat acțiunea lui Atanasie de la 1700 ca „*perfidă*”. Șaguna era conștient că prozelitismul greco-ca-

Recenzii

tolic era încurajat de ierarhia romano-catolică a Ungariei și de Curtea de la Viena care urmăreau propriile lor ambiții de veacuri. De prozelitismul catolic n-a scăpat nici Șaguna, dar el a fost categoric arătând că el nu va trăda religia strămoșilor. După realizarea acestui nobil ideal al vieții sale, Șaguna s-a îngrijit și de organizarea Mitropoliei, dându-i o lege de organizare. Această lege a fost elaborată de Șaguna și supusă dezbaterilor unui Congres național bisericesc, fiind acceptată sub denumirea de „*Statutul organic al Bisericii Ortodoxe din Transilvania*”. Ideile sau principiile de bază ale acestui Statut erau *autonomia față de stat* și *sinodalitatea*. Aceste principii vor sta mai târziu la baza Statutului de organizare al Bisericii din România Mare (1925) și a fost în uz până în urmă cu câțiva ani de zile, când Sfântul Sinod a elaborat un nou statut renunțând la principiile șaguniene. Șaguna a dat Bisericii românești din Transilvania o organizare superioară, democratică. Părintele Profesor **Mircea Păcurariu** consideră că pentru toate acestea *Andrei Șaguna trebuie socotit drept cel mai mare legiuitor și organizator bisericesc din Biserica Ortodoxă Română*.

Mitropolitul Șaguna a desfășurat o intensă activitate culturală străduindu-se din răspuțeri să ridice viața poporului român și prin cultură, mai ales prin școlile elementare confesionale care erau sub conducerea Bisericii. Situația la sosirea lui Șaguna în Transilvania nu era din cele mai bune. Lipseau dascăli bine pregătiți și manualele școlare. Șaguna fiind un om plin de inițiativă s-a ocupat și de scrierea unor studii pedagogice. O atenție deosebită a acordat-o manualelor didactice. Se cunosc peste 25 de manuale scrise la îndemnul lui de câțiva preoți și profesori ca: *Sava Popovici Barcianu, Zaharia Boiu, Ioan Popescu* și alții. Numărul școlilor confesionale sub Șaguna au ajuns la aproximativ 800. În vederea ridicării nivelului cultural al preoților ortodocși Șaguna a ridicat cursurile de Teologie la un an, apoi la doi, iar din 1861 la trei ani. Pentru uzul studenților secțiunii teologice și pentru preoți, Șaguna a scris câteva manuale didactice dintre care amintim: *Elementele dreptului canonic* (1854), *Manual de teologie morală* (1855), *Teologie Pastorală* (1857), *Istoria Bisericii Ortodoxe răsăritene universale de la întemeierea ei până în zilele noastre* (2 vol. 1866), *Compendiu de drept canonic* (1868) și altele. O realizare deosebită a lui Șaguna a fost și *tipărirea Bibliei cu ilustrații* în 1857-1858, prima de acest gen la noi. După cum mărturisea el însuși, noua ediție avea la bază vechile traduceri românești ale Sfintei Scripturi (Noul Testament din 1648, Biblia de la București din 1688, Biblia de la Blaj din 1795 etc.). O altă realizare remarcabilă a mitropolitului Șaguna, pe plan cultural, a fost înființarea ziarului *Telegraful Român*, care din ianuarie 1853 apare fără întrerupere până azi. Tot el a inițiat și apariția altor publicații periodice la Sibiu, dintre care unele apar până în zilele noastre, cum ar fi, spre exemplu: *Calendarul Arhiepiscopiei Sibiului* (azi apare sub numele de *Îndrumătorul bisericesc*). Pentru nevoile preoților a ree-

ditat o mulțime de cărți de cult necesare bunei desfășurări a rânduielilor liturgice. Menționăm faptul că toate lucrările sale au văzut lumina tiparului în tipografia fondată de el. Tot la acest capitol nu putem trece cu vederea contribuția mitropolitului Andrei Șaguna la constituirea Asociației transilvane pentru literatura și cultura poporului român (*Astra*), al cărei președinte a fost.

Așa cum am văzut, mitropolitul Andrei Șaguna s-a preocupat foarte mult de formarea viitorilor preoți ai Bisericii Ortodoxe. În acest sens a scris mai multe cărți dintre care am enumerat câteva și în rândurile de față. Între cărțile mitropolitului Șaguna menite să-i ajute pe preoți în activitatea preoțească se numără și manualul de **Teologie Pastorală** tipărit în anul 1857 în Tipografia de la Sibiu. Manualul a fost redactat în limba română cu grafie chirilică și continuă șirul preocupărilor de Teologie Pastorală din cadrul Bisericii Ortodoxe Române ale unor episcopi și mitropoliți. Amintim în acest sens strădaniile mitropolitului Antim Ivireanul (*Învățătura bisericească la cele mai trebuincioase și mai de folos pentru învățatura preoților*, Târgoviște, 1710), ale episcopului Grigorie al Râmnicului (*Preoția cu datoriile clerului mirean*, Râmnic, 1749), ale mitropolitului Grigorie al III-lea al Țării Românești (*Prăvălioară de taina ispovedaniei*, București, 1774 și 1781), ale episcopului Melchisedec Ștefănescu al Romanului (*Teologie Pastorală*) etc. Începând cu veacul al XIX-lea s-au publicat în traducere românească mai multe cărți cu conținut pastoral din literatura teologică rusă și grecească cum ar fi: Ioan Gură de Aur: *Despre preoție*, Grigorie de Nazianz: *Cuvântul apologetic despre fugă*, Nicodim Aghioritul: *Carte foarte folositoare de suflet*, Partenie Sonkovski: *Carte despre datoriile preoților de enorie* etc.

Revenind la manualul de Teologie Pastorală al mitropolitului Andrei Șaguna remarcăm faptul că acesta este structurat în patru capitole precedate de o introducere. În cuvântul introductiv mitropolitul Andrei Șaguna încearcă să definească Pastorală, afirmând că aceasta povățuiește pe preot către purtarea și împlinirea teoretică și practică a tuturor datoriilor sale păstorești. Tot în cuvântul introductiv autorul prezintă cele patru responsabilități esențiale ale preoților în activitatea lor pastorală: propovăduirea cuvântului lui Dumnezeu în vederea aducerii credincioșilor la cunoștința credinței, petrecerea vieții în conformitate cu Evanghelia lui Hristos pentru a fi pildă credincioșilor, săvârșirea Sfințelor Taine în vederea întăririi în credință a credincioșilor și a desăvârșirii acestora pentru a moșteni Împărăția Cerurilor și îndatorirea de a se ruga neîncetat cu însuflețire către Dumnezeu pentru a primi ajutor în îndeplinirea misiunii preoțești.

Primul capitol al lucrării este intitulat: „*Ce este Preoția; de la cine este rânduită; și spre ce sfârșit; cât este de covârșită chemarea aceasta; cât este de ostenitoare și primejdioasă; cine să pășească la dânsa, și câte sunt părțile datoriilor presviterești*”. Aici autorul definește Preoția aducând în sprijinul afir-

mațiilor sale mărturii din Sfinții Părinți, cu precădere din Sfinții Ioan Gură de Aur și Grigorie de Nazianz. Este descrisă înalta vrednicie a slujirii preoțești, dar și responsabilitatea covârșitoare a acesteia. Se adresează candidaților la preoție îndemnându-i să se gândească bine, „să-și ispitească inima”, înainte de a-și asuma această grea misiune de a fi slujitorii lui Hristos, pentru a fi adevărați păstori duhovnicești, nu furi și tâlhari.

Al doilea capitol poartă titlul **„Pentru întâia datorință Preoțească, adică pentru Învățătura poporenilor”**. Este mai extins decât primul și e alcătuit din două părți cu mai multe subcapitole. Mitropolitul subliniază datoria preoților de a învăța poporul dreptcredincios cuvântul Evangheliei, plecând de la porunca Domnului Hristos: „Mergând învățați...” (Mt 28, 19), sau ale Sfântului Apostol Pavel: „Vai mie de nu voi vesti!” (I Co 9, 16-17). Pentru a ține aprinsă în rândul preoților râvna propovăduirii Evangheliei, marele mitropolit aduce în atenție și prevederile canonice ale Sfinților Apostoli (canonul 36 și 58) și ale Sinoadelor Ecumenice (canonul 19 de la Sinodul VI Ecumenic etc.). Autorul insistă apoi asupra necesității cunoașterii învățăturii de credință de către preoți pentru ca aceștia la rândul lor să fie destoinici de a-i învăța pe credincioși. Pentru aceasta Șaguna prezintă mai multe modalități de a învăța credința pe credincioși: să-i învețe prin întrebări și răspunsuri, prin cântări bisericești, la care să adauge rugăciunea. Mitropolitul insistă și asupra datoriei preotului de a combate ereziile de suflet pierzătoare, de a-i mostra peeretici. De asemenea sunt prezentate modalitățile prin care slujitorii altarelor trebuie să încerce să-i îndrepte pe cei păcătoși, respectiv să le arate urmările nefaste ale păcatului în viața lor, dar și să le pună în fața ochilor mânia lui Dumnezeu din ziua Judecării pentru cei care nu s-au întors prin pocăință de la viața păcătoasă. În procesul recăstigării celor căzuți mitropolitul pune accent pe sfătuirea duhovnicească care are un rol esențial în drumul penitentului spre vindecare. Se recomandă cercetarea celor din necazuri și suferințe în vederea întăririi lor pentru a nu cădea în deznădejde. Mitropolitul Andrei Șaguna recomandă, asemenea Sfântului Apostol Pavel, folosirea oricărui loc și moment pentru a învăța poporul: în biserică, în case, în temniță, în timpul vizitelor pastorale sau la diferite slujbe oficiate în casele credincioșilor. Pentru a-și putea îndeplini cât mai bine această datorie a învățaturii, mitropolitul recomandă citirea Bibliei și a altor cărți duhovnicești ale Sfinților Părinți. Pentru a îndupleca pe credincioși să împlinescă ceea ce preotul îi învață Șaguna evidențiază importanța concordanței dintre cuvântul preotului și faptele vieții sale.

Cel de-al treilea capitol poartă titlul **„Despre a doua lucrare Preoțească, adică despre întocmirea Tainelor”** și prezintă pe larg principiile pastorale în ceea ce privește săvârșirea Sfințelor Taine. Mitropolitul insistă asupra importanței săvârșirii corecte a Tainelor, dar și asupra necesității unei vieți neprihănite din par-

tea săvârșitorului. Șaguna face în acest sens o paralelă între slujirea preoțească a Vechiului Testament și cea a Noului Testament, arătând că dacă preoților vechii Legi li se cerea o viață de sfințenie, cu atât mai mult preoților care slujesc în Legea harului sau a Noului Legământ. Mitropolitul insistă în special asupra aspectelor canonice, liturgice și mistagogice ale Sfintelor Taine. Un loc important în acest capitol este dedicat Tainei Spovedaniei, arătând că această Taină, dintre toate celelalte, este „lucrul cel mai ostenitor” întrucât cere „multă măiestrie, mare grijă și nevoie”. Preotul este sfătuit să fie foarte atent, să manifeste prudență atunci când pune întrebări, să păstreze secretul Spovedaniei etc. De asemenea mitropolitul le atrage atenția preoților asupra responsabilității pe care o au înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor.

Cel de-al patrulea capitol este intitulat „*Despre Rugăciune*”, și autorul insistă asupra importanței Rugăciunii în viața preotului. Autorul vorbește despre Rugăciunea în comun și despre Rugăciunea particulară, oferind și o explicație a Rugăciunii Domnești despre care spune că e foarte prețioasă întrucât ne-a predat-o Însuși Domnul Hristos. Tot aici face precizarea că Rugăciunea trebuie unită cu postul și trezvia sau privegherea. Mitropolitul Andrei Șaguna arată că preoții, urmând exemplul Mântuitorului și al Sfinților Apostoli, care s-au rugat pentru toți oamenii, sunt datori să înalțe rugăciuni către Dumnezeu pentru toți păstoriții lor.

Manualul de Pastorală al mitropolitului Andrei Șaguna, deși nu este o creație originală în întregime, are meritul că oferă un ghid practic preoților, în vederea îndeplinirii misiunii lor preoțești cât mai bine. Marele mitropolit și-a dorit foarte mult să aibă un cler cât mai bine instruit care să corespundă cerințelor vremii de atunci. Șaguna era conștient de neajunsurile slujirii preoțești din vremea sa și a încercat să vină în sprijinul preoților săi, să le ofere o orientare practică cât mai clară, care să-i ajute în activitatea lor pastorală. Manualul lui Șaguna se înscrie ca o importantă contribuție la literatura pastorală de la noi, la dezvoltarea învățământului teologic de la noi. Acest Manual, la fel ca toate celelalte lucrări ale lui Șaguna, dovedește modul în care Andrei Șaguna și-a înțeles responsabilitatea slujirii arhieresti, căutând să-i formeze și pe preoții săi la exigențele pe care și le-a impus lui însuși. Din acest „Manual” au multe de învățat nu numai preoții noștri de astăzi, dar și mulți arhieri care nu-și înțeleg chemarea la slujire decât ca o domnie fără responsabilitate. Acest Manual al marelui mitropolit, prin problematica abordată, prin limbajul duhovnicesc ancorat în Sfânta Scriptură și Sfinții Părinți, va rămâne ca o lucrare importantă pentru studiul Teologiei Pastorale de la noi.

În finalul acestor scurte considerații pe marginea reeditării acestui „Manual” de Pastorală al mitropolitului Andrei Șaguna trebuie să spunem că această bucurie duhovnicească a reîntâlnirii cu scrisul mitropolitului a fost posibilă printr-o muncă titanică a Părintelui **Emil Cioară**, titularul Catedrei de Teologie Liturgică de la

Recenzii

Facultatea de Teologie din Oradea, care l-a transliterat din limba română cu grafie chirilică la împlinirea a 200 de ani de la nașterea mitropolitului Andrei Șaguna. La sfârșitul lucrării editorul a atașat într-o anexă și textul original pentru a putea fi folosit de specialiști în primul rând, dar și de cititori. Ne exprimăm speranța că preoții Bisericii noastre, care vor citi acest Manual de Teologie Pastorală al mitropolitului Andrei Șaguna, se vor primumi sufletește și vor deveni mai osârduitori în îndeplinirea misiunii preoțești în vremea noastră.

Preot Ion Alexandru Mizgan

Aus dem Glauben leben. Gesammelte Texte von Metropolit Serafim von Deutschland, Zentral- und Nordeuropa zur orthodoxen Theologie und Spiritualität (Trăind din credință. Culegere de texte ale mitropolitului Serafim al Germaniei, Europei Centrale și de Nord despre teologia și spiritualitatea ortodoxă), Ed. Schiller, Sibiu, 2008, 413 p.

În cinstea sărbătoririi a 60 de ani de viață ai ÎPS Mitropolit Serafim Joantă, Editura Schiller din Sibiu a tipărit o carte ce cuprinde materiale ale Mitropolitului Serafim redactate sau vorbite în și pentru anumite evenimente din viața eparhiei ÎPS Sale, participări la diverse conferințe și câteva dintre scrisorile pastorale trimise cu ocazia Nașterii și Învierii Domnului.

În cuvântul de început al editorului (p. 9-13), pr. dr. Jürgen Henkel prezintă împrejurările și scopul realizării acestei lucrări, intenționându-se a fi un volum omagial la împlinirea a 60 de ani de viață ai ÎPS Serafim, dar nu realizat prin contribuția mai multor autori, ci prin strângerea între copertile unei cărți a studiilor, a conferințelor și a pastoraletor mitropolitului Serafim.

Preafericitul Părinte Patriarh Daniel subliniază în *Cuvântul înainte* că volumul dedicat împlinirii a 60 de ani de viață ai ÎPS Serafim reprezintă o mărturie a activității misionare a Bisericii Ortodoxe Române, lucrarea fiind „*un omagiu adus ÎPS Serafim pentru toată nevoia sa în activitatea Bisericii*”. Cuvinte asemănătoare au fost așezate la începutul lucrării și din partea episcopului emerit Dr. Josef Homeyer de la Hildesheim, care subliniază câteva aspecte ale personalității mitropolitului Serafim și munca depusă în slujba Bisericii din diaspora, precum și un cuvânt înainte din partea episcopului Johannes Friedrich, reprezentând Biserica Evanghelică Luterană din Bavaria.

Personalitatea mitropolitului Serafim Joantă este frumos prezentată de către pr. dr. Jürgen Henkel, cel care este și editorul acestei lucrări. Este prezentată viața sa, precum și activitatea de la ridicarea sa la treapta de mitropolit, în anul 1994. Nu în ultimul rând se face o scurtă prezentare a gândirii teologice a ÎPS Serafim, care, de altfel, răzbate din întreaga lucrare.

Teologia însăși este pentru ÎPS Serafim o chestiune legată de experiența lui Dumnezeu. Nu există teologie fără rugăciune și fără a-L experia pe Dumnezeu, pentru că tot ce este fără acestea este speculație abstractă sau sistem filozofic, iar mitropolitul Serafim este reprezentantul unei „teologii a experienței” (p. 26).

Dogma nu este, pentru mitropolitul Serafim, un element negativ al credinței creștine, ci unul pozitiv. Oricum, dogma nu are voie să fie înțeleasă greșit ca o limitare negativă. De aceea, Ortodoxia nu a mai elaborat alte dogme noi după încheierea celor 7 sinoade ecumenice. Dogma este vie doar în Liturghie și în Doxologie. Dogmele nu sunt teoreme, ci ele sunt mărirea adusă lui Dumnezeu cel viu. Fără Liturghie, spiritualitate și rugăciune este dogma fără viață.

Biserica nu reprezintă, în primul rând, instituția, ci este comuniunea liturgică în jurul altarului și al Tainelor. Mitropolitul Serafim reprezintă din acest punct de vedere eclesiologia euharistică, așa cum au făcut-o Al. Schmemmann sau I. Zizioulas (p. 27).

Fiecare credincios este îndemnat spre asceză și rugăciune, care îl duc mai aproape de Dumnezeu. Spiritualitatea creștină este, în primul rând, o spiritualitatea rugăciunii și a inimii. Criza morală a zilelor noastre este, în primul rând, o criză a rugăciunii, a legăturii oamenilor cu Dumnezeu și a unei înrădăcinări greșite a credinței creștine în creștinii botezați.

Participarea regulată a credincioșilor la Sfânta Liturghie și împărtășirea lor sunt constitutive pentru viața creștină. După cum am spus deja, lucrarea este compusă din „*Texte ale mitropolitului Serafim*”. Primul capitol îl reprezintă textele referitoare la spiritualitatea creștină și teologia ortodoxă (*Christliche Spiritualität und Orthodoxe Theologie*). În acest capitol sunt prezentate diverse aspecte legate de spiritualitatea și teologia ortodoxă. În anul 2004, la Nürnberg, mitropolitul Serafim a vorbit despre viața și credința Bisericii Ortodoxe, făcând o introducere în spiritualitatea și teologia Bisericii Ortodoxe. Sunt abordate aspecte legate de asceză, de Liturghie, de monahism și de tradiția isihastă, trecându-se apoi la aspectele organizatorice din cadrul Bisericii Ortodoxe (folositoare pentru spațiul occidental, mai ales pentru a se explica prezența atâtor episcopi reprezentanți ai diverselor Biserici Ortodoxe pe teritoriul statelor din Europa de Vest).

Capitolul mai cuprinde și meditații (*Din ce putem trăi noi ca și creștini?*) sau pefețe și cuvinte înaintea la diverse cărți de teologie și spiritualitate creștină (*Die Freude am Christsein – Bucuria de a fi creștin*). Având în vedere locul de păstorire al ÎPS Serafim nu se putea să lipsească nici cuvântările ținute cu ocazia diverselor evenimente și întruniri ecumenice (*Die orthodoxe Spiritualität als Beitrag zur christliche Frömmigkeit* – predică a mitropolitului Serafim cu ocazia unei slujbe ecumenice din Germania) în care vorbește despre elementele centrale ale credinței creștine: credința în Evanghelie, ascultarea poruncilor și a Noii Legi a lui Hristos, participarea regulată la Sf. Liturghie, rugăciunea și așteptarea izbăvirii venite de

Recenzii

la Dumnezeu, nu de la lume, că noi în cuvântul Evangheliei auzim Cuvântul lui Dumnezeu.

O prelegere despre rugăciunea inimii, ca element central al spiritualității ortodoxe (*Das Jesus Gebet – Herzstück des orthodoxen Spiritualität*), a fost ținută cu ocazia unui seminar prilejuit de aderarea României la UE. Sunt prezentate unele elemente introductive cu privire la această temă, pe marginea căreia există o bibliografie foarte bogată, constând din scrieri ale Părinților din tradiția ascetică, ce se regăsesc în „Filocalie” (apărută în limba germană la editura *Der christlichen Osten*), precum și studii moderne foarte valoroase venite din partea unor specialiști ai teologiei și spiritualității ortodoxe. Între cele două tipuri de scrieri există o mare deosebire: primele nu sunt sistematice, prezintă o experiență personală de viață duhovnicească, în timp ce scrierile din a doua categorie sunt sistematice, au legătură directă cu cele dintâi și nu prezintă neapărat o experiență personală. Aceasta e o caracteristică a scrierilor din vremea noastră: umplu bibliotecile, slujind mai puțin experiența personală, și mai mult cunoașterea. Aici vede mitropolitul Serafim marele pericol al culturii moderne, ea cultivând cu preponderență în rândul oamenilor doar dimensiunea intelectuală sau emoțională în dezavantajul vieții sale interioare al cărei miez este inima. Nu trebuie uitat că originea etimologică a cuvântului „cultură” se găsește în cuvântul „cult”, care reprezintă preamărirea lui Dumnezeu în cadrul serviciului religios public. Cultul, ca și rugăciunea în general, reprezintă cultura la nivelul cel mai ridicat, apoi rugăciunea cultivă unitatea printre oameni (cf. *1 Tes 5, 23*).

Este prezentată apoi o istorie a rugăciunii lui Iisus, începând cu secolul XIV și până în zilele noastre. În secolul IV, Evagrie Ponticul este unul dintre primii „maestrii” ai rugăciunii scurte. Sunt cunoscuți călugări încă din pustiul Egiptului, care foloseau scurte cuvinte de invocare (*monologistos*) ce izvorau din inimă și erau repetate adesea. Cel mai des aceste rugăciuni reprezentau versete din psalmi: „Doamne ajută-mă!” sau „Doamne grăbește de mă ajută!”. În secolul V, Diadoh al Foticeei a jucat un rol foarte important în răspândirea rugăciunii lui Iisus. În cele „100 de capete despre desăvârșirea duhovnicească” revine permanent la *Herzensinn* și la *Seelensinn*.

Este prezentată apoi o vedere de ansamblu asupra rugăciunii lui Iisus în cadrul isihasmului atonit, fiind amintiți ca reprezentanți ai acestui curent Sf. Grigorie Sinaitul, Sf. Grigorie Palama sau călugărul Nichifor, fiecare cu evoluția sa. Sunt prezentate de asemenea și metodele de practicare a rugăciunii lui Iisus. Se face o analiză a acestei rugăciuni și din perspectiva filocalică și a legăturii sale cu Sf. Euharistie.

În cadrul prelegerilor și predicilor rostite unui auditoriu ecumenic se înscriu și cele referitoare la *Rechtfertigung*, *botschaft* și *theosis*, cea referitoare la dia-

conie ca datorie a oamenilor, ținută la Neuendettelsau, cea referitoare la urma-rea lui Hristos (*Mc* 8, 34-9, 1) cu ocazia zilei catolicilor (p. 89-101), cea ținută cu prilejul săptămânii pentru unitatea creștinilor (Würzburg, 1998, p. 102-105), cea despre lupta lui Iacob cu Dumnezeu (*Fc* 32, 23-33). În această cuvântare (p. 106-113) sunt analizate aspecte legate de scopul vieții omenești: cunoașterea lui Dumnezeu, despre sensul luptei duhovnicești (care e reprezentată de lupta patriarhului Iacob cu îngerul Domnului). Cei care s-au ocupat de acest episod, analizându-l, au văzut în Iacob mai întâi un luptător, un maestru al ascezei înainte de a fi perceput ca un văzător al lui Dumnezeu (aceasta fiind interpretarea dată de Filon). Vechea interpretare creștină percepe vedenia lui Iacob ca o prefigurare a crucii, iar în lupta sa cu îngerul vede o „luptă a iubirii”, așa cum spune și Sf. Efreem Sirul.

O altă prelegere cuprinsă în prima parte a lucrării se referă la cinstirea Maicii Domnului în Ortodoxie. Autorul își prezintă materialul pe trei registre: temeiurile teologice pentru preamărirea Sf. Fecioare Maria, Maica Domnului în cultul Bisericii Ortodoxe și Maica Domnului în iconografia ortodoxă.

Cea de-a doua parte a lucrării mitropolitului Serafim Joantă cuprinde teme legate de Biserică și Societate. Primul material se ocupă de contribuția Bisericii Ortodoxe Române la unitatea politică a Europei, ținută în anul 2002, în care sunt abordate aspecte legate de contribuția spirituală și teologică pentru unitatea Europei, de experiențele românilor din timpul dictaturii comuniste, de perioada de după căderea regimului totalitar, dar este abordată și problema migranților români din Europa. În această parte a lucrării mai sunt abordate și probleme legate de activitatea social-caritativă a Bisericii Ortodoxe Române (p. 155-163), despre libertate și dreptate, dar sunt abordate și teme mai delicate, cum ar fi aceea a martirilor din temnițele comuniste, unii dintre ei reprezentați într-o frescă din catedrala mitropolitană din Nürnberg.

După cum era normal, având în vedere spațiul eparhiei ÎPS Serafim, nu putea lipsi o parte cu teme referitoare la *Ortodoxie și ecumenism* și una referitoare la *Ortodoxia din Germania și din diaspora*. În capitolul referitor la ortodoxie și ecumenism găsim materiale referitoare la elementele care ar putea îngreuna discuțiile cu Biserica Ortodoxă și al căror înțeles exact nu este perceput așa cum trebuie de către parteneri. Aici sunt cuprinse prelegeri ținute cu diverse ocazii, în care ÎPS Serafim face o prezentare a participării ortodoxe la dialogul ecumenic (p. 228-233), sau prezintă unele considerații vis-à-vis de ecumenism (p. 234-241). În capitolul referitor la *Ortodoxia în Germania și în diaspora* sunt cuprinse materiale/documente ale recunoașterii mitropoliei ca și corporație de drept public, de către oficialitățile Landului Bavaria și prelegerile ținute cu această ocazie. Sunt cuprinse de asemenea și alte cuvântări în care se face referire la situația Ortodoxiei din

Recenzii

diaspora, precum și cuvântări de la punerea pietrei de temelie a diverselor biserici din cuprinsul Mitropoliei (Viena, Mannheim etc.).

În încheierea lucrării sunt redată scrisorile pastorale ale ÎPS Serafim, trimise cu ocazia Nașterii și Învierii Domnului, începând cu anul 2000. Conștientizând importanța acestora, ierarhul de la Nürnberg atrage atenția asupra anumitor aspecte legate de praznicul cu ocazia căruia trimite scrisoarea pastorală, dar le aduce la cunoștință credincioșilor din întreaga sa eparhie anumite informații legate de evenimentele ce au avut loc la centrul mitropolitan, pe plan intern, sau cu privire la evenimente ce au avut loc în viața Bisericii Ortodoxe Române.

Lucrarea de față dă mărturie clară, dacă mai era nevoie, de activitatea susținută de către mitropolitul Serafim Joantă în Germania, Europa Centrală și de Nord și prin faptul că este tipărită într-o limbă străină ajută la cunoașterea mai bună a Bisericii Ortodoxe, sub toate aspectele sale, teologic, spiritual, duhovnicesc, misionar, social și ecumenic, prezentările din această lucrare nefiind pătimase, ci cât se poate de echilibrate, oricine, fiind un necunoscător în ceea ce înseamnă Biserica Ortodoxă, putând să pună o piatră de temelie prin lecturarea acestei cărți.

Emanuel Tăvală

Adrian Loretan, *Religionen im Kontext der Menschenrechte. Kirchenrechtliche Studien* (Religiile în contextul drepturilor omului. Studii de drept religios), TVZ Verlag, Zürich, 2010, 300 p.

La Editura TVZ (Theologischer Verlag Zürich) a văzut lumina tiparului lucrarea profesorului Adrian Loretan, titularul catedrei de Drept canonic al Facultății de Teologie din Luzern, Elveția. Tema abordată este una de mare actualitate, având în vedere referirile frecvente la drepturile omului atât în cadrul Bisericii și al organizațiilor religioase, cât și în societatea creștină în general, dar cu referire și la legislația bisericească. Lucrarea este structurată pe 6 părți, fiecare cu numeroase capitole și subcapitole, ceea ce arată seriozitatea tratării subiectelor abordate în lucrare.

În studiul introductiv, intitulat *Menschenrechte in den Religionen. Ein einleitender Essay (Drepturile omului în cadrul religiilor. Un eseu introductiv)* (p. 17-26), autorul face distincția între cei doi actori care abordează problematica drepturilor omului, anume statul și comunitățile religioase, care se diferențiază într-un punct esențial: puterea politică dintr-un stat democratic reprezintă puterea publică, adică puterea colectivă a cetățenilor liberi și egali. Într-o societate democratică orice putere ce nu e publică, spre exemplu autoritatea Bisericii asupra membrilor ei, este o autoritate liber acceptată. Libertatea religioasă este înțeleasă aici ca protecție a individului vis-à-vis de Biserică. Apostazia de la credință și propovăduirea

învățăturilor eretice nu reprezintă vreo lezare de drept (din perspectiva statului) și cei ce nu mai recunosc autoritatea Bisericii pot să se retragă din ea fără a implica autoritățile statului. De fapt, întregul demers care stă la baza acestei lucrări are la bază și discuțiile pe marginea renunțării la plata impozitului bisericesc și ieșirea din Biserică.

Prima parte a lucrării urmărește clarificarea unor noțiuni de filozofia dreptului, făcându-se incursiuni asupra noțiunilor de pluralism, totalitarism și pozitivism. Ca și model la care se raportează justiția în zilele noastre este libertatea, aceasta fiind analizată din perspectiva criteriului corectitudinii supra-pozitive, dar și din perspectiva iluminismului. De o importanță majoră este și partea a doua a cărții, în care sunt analizate Declarația Drepturilor Omului și poziția Bisericilor față de aceasta, mai ales că, în cursul anului 2009, s-a sărbătorit și jubileul de 60 de ani de la semnarea sa, iar Biserica Ortodoxă Rusă a emis un document în care este prezentată poziția sa față de Declarație. Această a doua parte a lucrării tratează și unul dintre subiectele delicate de drept religios din țările occidentale, și anume retragerea din Biserică (Kirchenaustritt). Din perspectiva Bisericii Romano-Catolice, problematica a fost abordată și a fost clarificată la Conciliul II Vatican și din aceste hotărâri decurg toate celelalte poziții oficiale ale Bisericii. Întrebarea prof. Loretan, pe baza argumentației aduse de contestatari de-a lungul timpului, este dacă retragerea din cadrul unei Biserici este o chestiune ce ține de libertatea religioasă, putând fi tratată atunci în contextul hotărârii *Dignitatis humanae*, sau este o problemă ce ține de viața privată a individului. Problema aceasta este tratată și din perspectiva dreptului canonic catolic, regăsit în *Codex Juris Canonici* (1983).

O temă interesantă și nouă, din punct de vedere al abordării este cea din partea a treia a cărții, și anume, legătura dintre statul de drept și Biserică. Întrebarea în jurul căreia se grupează prima parte a capitolului este dacă Bisericile mai au nevoie de stat, totul fiind privit din perspectiva libertății religioase. De fapt, în paginile ce urmează (p. 91-109) sunt prezentate modelele de relație dintre Biserică și Stat, existente și conturate de-a lungul timpului.

Este prezentat modelul de colaborare între Biserică și Stat. În cadrul acestui model primează Adevărul înaintea libertății, fiind prezentat și locul ocupat de Stat în societate, văzut din perspectiva Bisericii. A doua abordare este rezervată modelului de coexistență între Biserică și Stat, în cadrul căreia este analizată partea individuală a libertății religioase și cea instituțională (din perspectiva poziționării Statului față de Biserică). Pe aceeași linie se merge atunci când este analizat modelul de separație între Biserică și Stat, precum și cel de cooperare dintr-un stat descentralizat. Partea a treia se continuă cu abordarea problematicii libertății religioase și a egalității, văzute din perspectiva dreptului religios și a filozofiei dreptului. După aceea nu se putea să nu fie abordată chestiunea recunoașterii sau a

Recenzii

obținerii statutului de utilitate publică a entităților religioase, analizată tot pe baza modelelor deja prezentate. Modalitățile de recunoaștere pot fi un instrument al integrării sociale, după opinia prof. Loretan. Partea a treia se încheie cu analiza și prezentarea situației din Elveția, aceasta fiind recunoscută, datorită multitudinii de reglementări din cele 26 de cantoane, ca fiind o Uniune Europeană în miniatură, mai ales din punctul de vedere al legislației bisericești.

Partea a patra a lucrării este destinată educației religioase și rolului Bisericii în realizarea ei. Pe același sistem deja prezentat, al diverselor modele de relație între Biserică și Stat, este abordată chestiunea învățământului teologic universitar din cadrul universităților de stat. Autorul cărții fiind profesor de drept canonic într-o facultate de teologie catolică (Luzern) abordează problema prezenței acestora în cadrul universităților publice, știut fiind că facultățile de teologie trebuie să îndeplinească o serie de cerințe în plus față de celelalte, mai bine zis, cadrele didactice trebuie să îndeplinească o serie de condiții înainte de a fi desemnate ca titulare la aceste instituții de învățământ. Este cunoscut cazul prof. Hans Kung, în legătură cu poziția sa diferită față de cea a Vaticanului și urmările nefaste pentru acesta, mai mult pe linie bisericească, dar și pe linie academică. De aceea, subcapitolul la care ne referim se și numește: „Facultățile de Teologie Catolică între libertatea științifică și cea religioasă”.

Ultima parte abordează problema predării religiei în școlile publice, în primul rând din Germania (acolo unde prezența orei de religie confesională în școlile publice este garantată prin Constituție), și apoi varietatea de modele și concepte de predare întâlnite în Confederația Helvetică. După cum era și normal, raportându-ne la situația din spațiul germanic, este prezentată ora de religie a cultului musulman, foarte puțin acceptată în spațiul școlilor publice. Interesant ar fi de remarcat discuțiile din Germania referitoare la religia predată în școli. S-a propus ca aceasta să fie ecumenică sau să fie așa-numita disciplină „religious-studies”, dar s-a argumentat că orice disciplină în afara orei de religie confesionale este anti-constituțională și orice discuție în acest sens nu ar avea sorți de izbândă.

După cum ne-a obișnuit deja, autorul abordează, în continuare, un alt subiect sensibil, și anume egalitatea dintre bărbați și femei în Biserică. Este tratată această chestiune din perspectivă istorică, apoi comparativ între Biserică și Stat, fiind realizată și o interpretare a normelor ce coordonează această chestiune la nivel mondial, european și național elvețian. În continuare este abordată problema legată de poziția femeii în Biserică, fiind analizată misiunea femeii în cadrul Bisericii, așa cum a fost ea prezentată la Conciliul II Vatican, și perspectivele pentru viitor, legate de posibila hirotonie a femeilor în cadrul Bisericii Romano-Catolice.

În încheierea lucrării, autorul face și o prezentare a Drepturilor omului din perspectiva Bisericii creștine și a religiilor în general, temă tot mai mult abordată

în societatea contemporană și de real interes din prisma relațiilor Stat-Biserică și a disciplinei dreptului civil eclezial sau a dreptului religios.

Lucrarea se dovedește a fi așadar o bună radiografie a celor mai actuale probleme de drept religios cu care se confruntă Biserica în general și cea Romano-Catolică în special, fiind prezentate sinteze ale relației Biserică-Stat din spațiul Uniunii Europene și din cel elvețian, foarte folositoare pentru a avea o perspectivă de ansamblu în abordarea chestiunilor de acest gen și în țara noastră și pentru a evita, în felul acesta, copierea de sisteme și implementarea lor în spațiul românesc fără a avea rezultatele scontate și fără a se ține cont deloc de specificul național.

Emanuel Tăvală

Streit um das Minarett. Zusammenleben in der religiös pluralistischen Gesellschaft (Lupta pentru minaret. Conviețuirea într-o societate pluralist religioasă), **herausgegeben von: Mathias Tanner, Felix Müller, Frank Mathwig, Wolfgang Lienemann, Theologischer Verlag Zürich, 2009, 288 p.**

În ultima parte a anului 2009, media europeană a tratat pe larg propunerea legislativă ce urma a fi supusă aprobării prin referendum în Elveția, privind interzicerea construirii de minarete pentru moscheile sau locurile de întâlnire ale comunității musulmane din țara cantoanelor. Înaintea desfășurării referendumului, o echipă de cercetători de la Universitatea din Berna, condusă de Prof. Dr. Wolfgang Lienemann, profesorul de etică și drept canonic al Facultății de Teologie din capitala Elveției, au publicat, sub egida prestigioasei edituri TVZ din Zürich, o lucrare pe această temă, fără a preconiza rezultatul referendumului de la 28 noiembrie 2009. Lucrarea a fost realizată, după cum am spus deja, în momentul în care cazul minaretelor a ajuns să fie supus aprobării prin referendum. Materialele strânse în această lucrare pledează pentru poziția potrivit căreia construcția minaretelor trebuie înțeleasă și respectată ca o expresie a libertății religioase, garantată de Constituția elvețiană și de Convenția europeană a drepturilor omului, iar interzicerea construirii minaretelor ar contraveni acestora. Acest lucru nu a fost avut în vedere la data referendumului, atunci când aproximativ 60% din populație a votat împotriva acestor construcții. Asupra implicațiilor juridice și etice pe care le are această propunere legislativă a zăbovit Prof. Wolfgang Lienemann în studiul introductiv, ce deschide lucrarea (p. 9-19). Asupra apariției și evoluției conflictului se apleacă doi tineri doctoranzi ai Facultății de Teologie din Berna, Felix Müller și Mathias Tanner (p. 21-44). Din prezentarea acestora reiese că în toamna anului 2005, Asociația culturală turcă din Wangen (în apropiere de Olten, cantonul Solot-

Recenzii

hurn) a solicitat construirea unui minaret pe clădirea unde își desfășura activitatea de cult. Împotriva acestei solicitări s-au pronunțat locuitorii, Bisericile locale și reprezentanții Partidului Popular Elvețian (Schweizerische Volks Partei – SVP).

În vara anului 2006, comunitatea islamică albaneză din Langenthal a solicitat aprobarea pentru lărgirea spațiului în care își desfășura activitatea și construirea unei cupole și a unui minaret pentru această clădire. Împotriva acestei cereri s-au înregistrat 76 de proteste venite din partea partidelor de dreapta, a locuitorilor și a Bisericilor locale. S-au înregistrat numeroase luări de poziție publicate în presă, o demonstrație organizată și o petiție lansată și semnată de 3476 de persoane. În toamna aceluiași an, 2006, comunitatea ortodoxă sârbească a cerut autorităților din Belp (la 10 km de Berna, capitala Elveției) eliberarea unei autorizații de construcție pentru o biserică ortodoxă, ce urma a fi construită de comunitate pe un teren cumpărat anterior. La începutul lunii noiembrie era ridicată deja structura de rezistență a viitoarei biserici ortodoxe sârbești. Împotriva proiectului și construcției acestei biserici au fost înregistrate 6 luări de poziție, dintre care una singură împotriva proiectului în ansamblul său (venită din partea Partidului Popular Elvețian, la acea vreme condus de un președinte cu viziuni extremiste) și 5 legate de proiectul de construcție (s-a cerut ca noua biserică să nu aibă turnuri și nici clopote). Acestea sunt doar trei dintre conflictele interculturale cu conotații religioase ce au existat în Elveția în ultima vreme. Acestea arată conflictul dintre două tipuri de interese. Conflictele sunt cu substrat religios pentru că ele au fost generate de cererile unor comunități religioase de pe teritoriul Elveției, pentru construcția unor clădiri pentru desfășurarea cultului sau ridicarea unor simboluri religioase. Sunt conflicte interculturale pentru că au de-a face cu reprezentanți ai diferitelor culturi, care oferă o interpretare diferită simbolurilor, pentru a căror construcție au solicitat aprobarea autorităților de stat.

Iată, spre exemplificare două astfel de cazuri:

Mutalip Karaademi, președintele comunității islamice din Langenthal spune că „un minaret este un simbol care arată că în clădirea respectivă se întâlnesc musulmanii. Bisericile au și ele turnuri. Și noi musulmanii vrem să ieșim din catacombe și să marcăm prezența noastră publică. Un individ fără nume este pierdut”¹. Prof. Andreas Maurer, specialist în islam și director al Institutului „Creștini întâlnind musulmani”, spune că după părerea sa pentru majoritatea musulmanilor nu este important dacă există sau nu minarete. Mai mult, doar musulmanii fundamentalisti văd construcția de minarete ca un pas spre răspândirea islamului. Este, de fapt, o demonstrație a puterii, care arată că acolo unde e o moschee (cu minaret) este spațiul dominat/controlat de islam².

¹ *Berner Zeitung*, 12.08.2006.

² *Idea Spektrum*, 13.09.2006, p.8.

Conform ultimelor statistici ale Guvernului elvețian s-a constatat că grupurile de musulmani și cele de sârbi au crescut foarte mult. Această creștere a numărului de credincioși a avut o influență directă asupra spectrului religios elvețian, încât 7,1% din populație s-a declarat la ultimul recensământ (2000) ca fiind membri ai noilor religii, în cadrul cărora se înscrie și Biserica Ortodoxă sau Islamul. Dintre aceștia, 4,3% sunt musulmani și 1,8%, ortodocși. Așadar, musulmanii reprezintă a doua grupă religioasă din Elveția, după creștinism.

Cele trei cazuri prezentate anterior comportă și unele deosebiri importante. Opoziția manifestată față de cererile de aprobare a celor două minarete din Wangen și Langenthal a fost net mai numeroasă față de proiectul de construcție a bisericii ortodoxe sârbești din Belp. Acest lucru are de-a face și cu faptul că musulmanii sunt percepuți ca reprezentanți ai unei alte religii, pe când ceilalți sunt creștini ce aparțin doar altor confesiuni. Desigur, puternica opoziție față de construcția de minarete, care a ajuns să fie oficializată prin referendumul din 29.11.2009, este urmare a prezentărilor din ultima vreme cu privire la reprezentanții musulmanilor, anume: atentate, problema caricaturilor, dezbaterile privind purtarea vălului islamic etc. Pe baza acestor aspecte și curând având în vedere numărul mare de membri din aceste comunități islamice din Elveția, problema minaretelor va reprezenta încă o chestiune a societății elvețiene pentru ceva timp.

Având în vedere această evoluție se pune întrebarea, înainte de toamna anului trecut, cum trebuie abordată problema construirii minaretelor și ce soluții pot fi găsite pentru asemenea conflicte. Dacă s-ar avea în vedere cazul de la Langenthal, se poate constata că opoziția construirii unui minaret pentru moscheea de aici au avut în vedere trei strategii: în primul rând au încercat soluționarea problemei pe cale legală. În al doilea rând, pe cale politică și în al treilea rând au încercat impresionarea opiniei publice prin luare de poziție în presa locală, prin demonstrații și conferințe. În ceea ce privește calea legală, în momentul în care se decide de către un funcționar sau un judecător, pe baza legislației în vigoare, ce parte are dreptate, există întotdeauna un învingător și un învins. Dacă analizăm soluțiile date de instanțe se vede clar că majoritatea deciziilor sunt defavorabile celor ce se împotriveau construcției de minarete. În această situație, chiar și petițiile, demonstrațiile și acțiunile politice sau publice nu pot ajuta prea mult. În multe cazuri și reprezentanții celor două părți s-au întâlnit în încercarea de a convinge cealaltă tabără de corectitudinea argumentelor lor, dar fără rezultate notabile. În aceste condiții, mai ales pentru cei ce se împotriveau construirii minaretelor, situația nu era promițătoare și astfel apare posibilitatea unei medieri, nu atât ca alternativă a problemei, ci mai mult ca soluție a acesteia.

Din lucrare nu putea lipsi prezentarea punctului de vedere din perspectivă musulmană cu privire la problematica minaretelor (p. 45-60). Materialul este re-

Recenzii

alizat de către Rifa'at Lenzin, care face o prezentare a apariției minaretului ca și construcție lângă moschee, explică etimologia cuvântului și face o prezentare din punct de vedere arhitectural a minaretelor. Apoi se face o introducere în problema apariției minaretelor în Elveția și sunt reluate aspecte privitoare la inițiativa de interzicere a construirii de noi minarete lângă moscheile sau locurile de adunare ale comunităților musulmane din Elveția.

Prezentarea aspectelor juridice și politice ale acestei inițiative a revenit lui Felix Müller, care face o scurtă incursiune în ceea ce a însemnat, din punct de vedere juridic, toată această acțiune care a început de la strângerea a aproximativ 115.000 de semnături din partea contestatarilor construirii de minarete. În centrul prezentării se găsesc aspectele legate de libertatea religioasă și cele legate de discriminarea suferită de adepții unei religii, fie ea chiar și nerecunoscută în Elveția. Se face referire atât la dreptul internațional, cât și la cel intern, în special prevederile Constituției elvețiene.

Profesorul Andreas Kley de la Universitatea din Zürich se întreabă în studiul său (p. 87-102) dacă nu cumva această acțiune împotriva construirii minaretelor contravine aceluiași principiu al libertății religioase prevăzut de legislația internă elvețiană și de tratatele internaționale asumate de țara cantoanelor.

O analiză critică asupra argumentelor invocate de inițiatorii acestei propuneri legislative este făcută de Profesorul Wolfgang Lienemann. Acesta face o scurtă introducere în istoria comunităților islamice din Elveția și prezintă critic argumentele pentru această inițiativă de interzicere a construirii minaretelor în țara cantoanelor. Acestea sunt, în general, argumente ce țin de politica statală elvețiană (de limitare drastică a migrației), dar și de cea religioasă. Ceea ce este interesant este că, în ciuda faptului că s-a atras atenția asupra neconstituționalității acestei inițiative și a faptului că ea contravine Convenției europene a drepturilor omului, ea a fost totuși promovată și adoptată prin referendum.

Având în vedere că s-a insistat mult asupra semnificației religioase, dar și politice a minaretelor, lucrarea are și un capitol în care se face o prezentare a rolului Bisericilor din Elveția în cadrul promovării acestei inițiative. Încă de la începutul prezentării am subliniat faptul că autorii se poziționează de partea celor ce militază pentru respingerea acestei inițiative. În ajutorul lor vine și prezentarea unei situații din Germania, acolo unde creștinii trăiesc în bună înțelegere cu musulmanii, aceștia din urmă ridicându-și minarete în locurile lor de rugăciune. Lucrarea se încheie cu o prezentare a libertății religioase, făcută de Profesorul Walter Kälin. Acesta insistă mai ales asupra limitelor acestei libertăți și manifestarea lor într-o societate tot mai mult marcată de migrațiune, așa cum este cazul celei elvețiene.

Lucrarea se dovedește a fi un instrument deosebit de folositor celor interesați de problematicile de drept religios de la nivelul țărilor europene și modul de

soluționare a conflictelor cu substrat religios ce pot apărea în unele societăți, ea adresându-se persoanelor de specialitate, dar și celor din mediul politic. Construirea minaretelor a fost și este o problemă de acest gen, ce a fost soluționată diferit în țările europene, în Elveția ajungându-se până la organizarea unui referendum pe această temă și respingerea construirii lor. Cartea aduce în fața cititorului cele mai interesante aspecte ale acestei chestiuni, prezentându-se motivele și limitele legale ale unei astfel de inițiative, argumentele aduse în favoarea sau împotriva acesteia, rolul jucat de Biserici în această dezbatere și care ar fi rezolvările pentru conflictul existent și regulile pentru o viață liniștită într-o societate religios-pluralistă. Aceste probleme sunt analizate în lucrarea de față din perspectivă juridică, sociologică, teologică și islamică.

Emanuel Tăvală

Pr. Prof. Dr. Cezar Vasiliu, *Sfinții neamului românesc*, Fundația Română din Montréal, 2008, 296 p.

Întâmplare sau nu, scriu, pentru prima dată, din străinătate (în America de Nord), și în ziua de 15 ianuarie 2010, despre **Sfinții neamului românesc**, o carte de 296 pagini, semnată de Preot Prof. Dr. Cezar Vasiliu, apărută în 2008, sub auspiciile Fundației Române din Montréal.

Într-o ipotetică și discutabilă ierarhie a disciplinelor spiritului uman, religia, în toate ramificațiile ei calificabile în timp și spațiu, joacă un rol definitoriu, fundamental, în ceea ce înseamnă existența ființei ca atare. Ea s-a arătat din totdeauna un îndreptar, chiar legic, nu numai pentru morala noastră, ci pentru psihicul pe care îl încorporăm diferențiat, dar care poate să se modeleze în consens, de la gândirea pozitivă până la fapta plăcută lui Dumnezeu.

Ca orice este viețuitor pe lumea aceasta, și religia are grade și nivele de istoricitate determinate. Fără enoriași și slujitori cu înalte studii, dar mai ales fără oameni cu har, cu chemare sau vocație creștină, nimic din ce este viețuitor nu poate dăinui dincolo de o biografie efemeră. Dar dacă harul se arată ca o revelație timpurie întru Domnul, are toate șansele să rămână peste vremuri. Se produce o transgresare dincolo de limitat. Prin faptele bune – de slujire a credinței, în cazul nostru, a celei ortodoxe – comunitatea se bucură și ia aminte. Iar cei îndrituiți să observe și să conserve amintiri și numele celor care le-au creat se apropie cu smerenie de Dumnezeu, cerându-I Acestuia îngăduința de a-i numi pe sfinții Lui drept *sfinți*.

În sfera semantică a termenului, se nominalizează ființe pământești, a căror structură sufletească a tins, în permanență, să gândească pe Cel Atotputernic, să-l

Recenzii

slujească până la sacrificiu de sine. De aceea, în rândul sfinților, se află nume de pământenii cu puțină cultură, alții, cu studii teologice, în țară, în străinătate, alții, diriguitori de înalte prestații religioase – toți însă convinși că în afara credinței, a Bisericii sau chiliei, schitului ș.c.l. nu-și pot verifica revelațiile, nu se pot impune ca slujitori întru mântuirea semenilor contemporani, dar și a celor care vor veni în veac. Așa că, din categoria acestora, al căror urcuș spre Dumnezeu a început din timpul vieții lor de pământenii, se impune să reținem numai pe aceia care, deși în lume, au fost dincolo de lume.

Aceasta ar fi definiția primară pentru... sfinți. Este opinia preotului profesor dr. Cezar Vasiliu, autorul cărții nominalizate mai sus, care slujește în altarul Bisericii Sfântului Nicolae, din Montréal, Canada. De altfel, cartea în discuție este dedicată credincioșilor ortodocși români, de la acel lăcaș de cult.

O precizare: dedicația o interpretăm ca pe o gratulare a enoriașilor, explicând totodată natura stenică, de tip didactic a întregii cărți. Ea devine astfel nu numai un tabloid de atenție și importante informații (nu numai religioase), ci și un manual de învățatură despre istoria zbuciumată a României. Totodată, un calendar, de tip panoramic, pentru ceea ce a reprezentat viața monahală în variantă ortodoxă, a unor țări europene – Grecia, Serbia, Rusia, Bulgaria, Polonia, Franța, Italia a unor țări din Asia, Israel, Egipt, Siria.

În această ordine de idei, cartea învățatului preot Cezar Vasiliu se prezintă ca un doct curriculum informațional, care trebuie afiliat teoriei moderne a comunicării.

Avem deci informația, avem receptorii și mesajul, ce se constituie din tectonica fișelor de sfinți, promovați pe baza unei cronologii, în funcție de canonizarea lor.

Obișnuit cu expunerea de catedră (fiind într-un timp și cadru universitar, teologul de azi, cu o teză doctorală în 1971 în Italia), părintele Cezar Vasiliu vede slujirea în Biserica din Montréal ca pe o misiune de împlinire a chemării umaniste. Ea rămâne de permanență, așa cum sunt profesiunile derivate din medicină.

Un survol privind pregătirea teologală a autorului evidențiază o preocupare aparte a lui pentru Istoria Bisericească Universală. Ea s-a confirmat în timp, prin cărți, conferințe și studii, publicate în România, USA, Canada, Anglia, Italia.

Primul studiu, în panoplia științifică a preotului Cezar Vasiliu, datează din 1964 și se intitulează *Biserica Ortodoxă Finlandeză*, ultimul înregistrat – din 2008, *Omagiul Sfințelor Marii ale Neamului Românesc*. Popasuri teologale, în aceeași direcție științifică, vin și din Siria, India, Basarabia, și nu întotdeauna privind ortodoxia, ci și bisericile: catolică ori romano-catolică.

În cele aproape 50 de contribuții științifice și în cele cinci cărți tipărite de către Pr. Prof. Dr. Cezar Vasiliu se simte pulsul de ordine, de organizare a discursului, a demonstrației *pro domo*, încât totul pare logic și coerent. De altfel, un

expozeu teologic, oricât ar fi de împănat cu vocabule de profil, care pot înmiresma stilul, fiind atrăgătoare, în finalitatea lor, nu conving. Și nu conving pe durată îndelungată. Ori, se știe, din retorica mitropoliților Simion Ștefan, Varlaam, Dosoftei, Antim Ivireanul – inițiatori și apărători ai limbii române, începând din Biserică că importanța comunicării liturgice sau laice sporește în evaluarea creștină doar prin reverberație în timp.

Or dacă subliniem că **Sfinții neamului românesc** a ajuns, în 2008, la a treia ediție, revăzută și adăugită, înseamnă că părintele Cezar Vasiliu a conștientizat admirabil necesitatea impunerii unei informații de istorie bisericească și a ieșit în întâmpinarea ideii cu asupră de măsură. Fericită relație trebuie că s-a stabilit între un împătimit al științei de religie și ascultătorii/cititori ai celor bisericești.

Ca orice lucrare de o asemenea importanță, prin anvergura ei, care a solicitat o scriitură diferențiată și cu o stilistică adecvată, preotul procedează la o expunere rațională, chibzuită, pe departamente care, deși beneficiază de genul proxim, posedă, *ipso facto*, o diferență specifică.

Așadar, cartea are trei capitole: I – *Sfinții străromâni* (cu 22 indicatori), II – *Sfinți străini cu moaște în România* (7), III – Sfinți români: A. *Sfinți români canonizați în 1955/56* (7), B. *Sfinți români canonizați în 1992* (14), C. *Sfinți canonizați de B.O.R. între 2003-2008* (11), D. *Sfinți români canonizați de alte biserici ortodoxe* (5), E. *Sfinți români canonizați de Biserica Romano-Catolică* (1. Fericitul Ieremia Valahul, 2. Propuneri pentru canonizare).

Fiind gândită ca o lucrare de sine stătătoare, cartea **Sfinții neamului românesc**, ediția a treia, revăzută și adăugită, are o încheiere care motivează, flexibil și ductil, actul canonizării, *furcile caudine*, prin care se trece adesea până a se ajunge la liman. Părintele Prof. Dr. Cezar Vasiliu și-a adjudecat un final liric, definind, prin prisma epitetului, deloc ornant, chemările ortodoxismului de către toate regiunile României („*bătrâna Dobroge, întristatul Cuadrilater, superba Muntenie, isteța Oltenie, blânda Moldovă, înlăcrimata Basarabie, dulcea Bucovină, înțeleapta Transilvanie, voievodatul Maramureș și mândrul Banat*”).

A se observa puterea de sinteză a scriitorului care substanțializează istorie și cultură, cu aerul identificării de esențe ale unor mentalități, a devenirii acestora în timp, instituind personalizări recunoscute ca atare. Sunt tentat să scriu (mai dezvoltat) că, dintre cele zece determinări, doar trei ies dincolo de categoria adjectivelor antepuse. Ele devin referențiale prin istoria încorporată în zonă – Basarabia (*înlăcrimată*), Maramureș (*voievodatul* rămânând tot substantiv, fără prea multă precauție), Banat (*mândrul*). Cu excepția adjectivului verbal *înlăcrimata*, provenind dintr-un participiu, pe celelalte le socotim calificative de durată.

Recunosc că tot capitolul I a fost pentru mine o splendidă revelație, întârindu-mi ideea că limba vorbită de sfinții străromâni a avut darul de statornicire

Recenzii

într-un spațiu dăruit de Dumnezeu, iar pe calea credinței, a iluminării spiritului, dincolo de bucoavna cărților. Știam îndeștule despre Sfinții Niceta de Remesiana, Ioan Cassian, Dionisie Exigul, atât din literatura română veche, studiată la facultate, cât și din cărțile mitropolitului Nestor Vornicescu, din convorbirile teologale cu poetul Ioan Alexandru.

Revendicarea originii unor sfinți străromâni s-a făcut cu greu și în timp, apelându-se la surse străine din întreaga Europă, accesul la limbile folosite fiind îngreunat de nesiguranța decriptării corecte de texte, de identificare de moaște. Numai epoca medievală timpurie a adus primele semne, primele trimiteri care au orientat cercetarea întreprinsă pe drumul cel bun.

Citim în cartea părintelui Cezar Vasiliu că episcopatul Sf. Niceta de Remesiana (care a durat cinci decenii) s-ar fi încheiat după 13 decembrie 414. Căci și el este amintit într-o scrisoare a Papei Inocențiu I, adresată episcopilor macedoneni.

A reface biografii, a indica fapte, studii și activități misionare ale unor sfinți – toate explicate lapidar, dar fiind reprezentative, cu o sintaxă normală pe care o cere limba română actuală – propune un spirit disociativ, cunoscător atent al nevăzutului cititor. Or toate asemenea cerințe le îndeplinește cu prisosință părintele Cezar Vasiliu. Scrie în fișa Sf. Ioan Cassian că el a primit o educație aleasă, având propensiune pentru scrierile lui Virgiliu, Horațiu și Cicero. Că intrând într-una din mănăstirile dobrogene, „spre anul 380 – când avea aproximativ 20 de ani, începe călătoriile spre Răsărit, însoțit de prietenul său, monahul Gherman”. Apoi popasuri – cu anii, în Europa și Asia, începând de la Locurile Sfinte.

Mi se pare normal și responsabil ca asemenea conștiințe ale teologiei, așa cum s-a impus și Dionisie Exiguul, să le înregistrăm ca pe niște ființe sfinte care au scris pentru toți credincioșii apuseni, uneori la îndemnul prelaților din acea parte a lumii. Dionisie Exiguul a fost chemat la Roma, dintr-o mănăstire din jurul Constantinopolului, ca să-i fie de folos, în 496, papei Ghelasie, ca un cunoscător de excepție al limbilor greacă și latină. Va onora officii cărturărești sub zece papi.

Părintele Cezar Vasiliu, după o documentație demnă de încredere, scrie apăsat că Dionisie a întemeiat „era creștină”, numărând adică anii de la Hristos și nu de la Dioclețian. Și adaugă părintele: „propunerea erei creștine a lui Dionisie a fost adoptată în Italia în anul 527, în Franța, o sută de ani mai târziu și în Anglia, în secolul al VIII-lea”. (Unele erori de datare – 3-5 ani în minus privind nașterea Domnului Nostru Iisus Hristos – au fost corectate ulterior).

Din capitolul II mi-am limpezit pronunția Sf. Cuvioase Paraschiva (în România îi tot zic Paraschieva!), mi-am detailat informația despre Sf. Dimitrie cel Nou-Basarabov și mi-am verificat atent informația despre traseul biografic al Sfântului Cuvios Nicodim (de la Tismana – cca 1320-26 dec. 1406). Aș spune că a fost a doua verificare de maximă exigență, prin cartea părintelui, după ce o

întreprindere similară a avut loc în 2006, când am participat la sărbătorirea celor 500 de ani de la trecerea Sfântului la ceruri.

Deși am nenumărate fișe de carte, din capitolul al treilea, comentez, restrictiv, câteva doar, prin confruntare cu unele cunoștințe ale mele. Sunt nume de sfinți, despre care am știut și am „auzit”, prin lecturi aparținătoare; sunt localități, cu precădere din România, unde se află schituri, biserici, mănăstiri, episcopii, mitropolii pe care le-am vizitat, ori în spațiul cărora am zăbovit întru împlinirea unor acte creatoare de literatură.

Legenda scrisă de Dimitrie Bolintineanu, referitoare la Daniil Sihastru, i-a surclasat numele chiar mai mult decât i-a fost propria-i viață. Întâlnirea lui Ștefan cel Mare cu sihastrul, căruia i s-a confesat, devenindu-i astfel duhovnic, a fost, nu încapendoială, o realitate. Așa că o explicație a citoririi zecilor de lăcașuri de cult, atât în Moldova, cât și în Transilvania, în Basarabia, la muntele Athos se constituie ca o biruință a umanismului religios, din țările române. Se va înțelege de mulți îndoielnici că și la noi a existat o Renaștere, începută vertiginos de pe vremea voievozilor Mircea cel Bătrân, Alex. cel Bun, Ștefan cel Mare, Neagoe Basarab ș.c.l. Dar oare mai pune la îndoială astăzi cineva, din interiorul țării sau din afara ei, că Biserica n-a constituit, prin lăcașurile și învățăturile ei, un liant de bază în întreținerea ființei ca existență dumnezeiască?

În vremurile din urmă, când se flutură, după unii amenințător, dinamica unei globalizări fără întoarcere, nu se poate lua exemplul de înfrățire a unor biserici, de rezolvare a litigiilor pe cale amiabilă, a concordiei fără urmări de o parte și de alta?

În spiritul acestor ultime observații, trebuie înțelese eforturile unor mari domnitori care și-au dorit să lase urmașilor semne durabile prin religie, prin numeroasele lăcașuri de cult – spații de închinăciune și de învățătură deschisă prin cărți minunate – originale și traduceri. Vezi stilul brâncovenesc, mai-nainte, ale lui Matei Basarab, Vasile Lupu ș.a.m.d.

Pentru multe din faptele lor creștinești, unii domnitori s-au nevoit în suferință, devenind martiri. Canonizarea este un act de recunoaștere în veac, de prinos adus memoriei acestora.

Cum limba română, începând din sec. al XVI-lea, dă semne de oficializare, fie și prin acte administrative sau diplomatice, înlăturând lent și sigur grafia altor alfabete (grecesc, slavon), cursul ei vorbit conduce spre o rostire *sui generis* în lăcașurile de cult. Cronicarii moldoveni, prelații sec. al XVII-lea și al XVIII-lea redimensionează limba vorbită după tipare de exprimare standard, cu perspectivă de generalizare.

Căutarea identității naționale nu constituie doar un principiu al romantismului, semnalarea lui ca iluminare, ca învățătură fusese vehiculată mult mai înainte. Ridicarea în rang de sfinți, adică de nemuritori, s-a început de mai-nainte lui

Recenzii

Michelangelo. El însă a biruit prin frumusețea și demnitatea obținute genial pe Capela Sixtină.

Biruit-a gândul, zice cronicarul, cum probabil a zis și preotul Cezar Vasiliu, să scrie mai pe larg despre mitropoliții amintiți, la ale căror comentarii (deloc panegirice) a adăugat unul de substanță, vizându-l pe Petru Movilă al Kievului (1596-1646).

Dar pot enumera eu câte beneficii de informație n-am căpătat în urma lecturii atente, meticuloase a acestei cărți? La urma urmei, eu sunt un enoriaș de la distanță, cu o anume putere de receptare, în folosul sporirii unui lexic de profil și al comunicării către apropiați.

Ca orice fișă, nu de dicționar, ci de orientare lucrativă și imediată, fiecare componentă a cărții urmează o structură standard. Cititorul este astfel pus în gardă și trebuie să urmeze socratic etapele înțelegerii.

Normal, științific, comentariul autorului s-a bazat pe o bibliografie. Ea este oferită la sfârșitul medalionului, cu toate cerințele academice de rigoare. Din păcate, nu se găsește în textul cursiv. Mai cred că autorul și-a formulat *ab initio* o țință – să informeze cu orice preț și, eventual, să comenteze. Nu să analizeze, ori să dezbată! (În paranteză – chiar în paranteză! – m-aș fi așteptat să văd măcar citată, dacă nu și folosită, lucrarea lui Dan Zamfirescu despre *Ortodoxie*, și el fiind un timp profesor la Facultatea de Teologie din Târgoviște).

Cartea Părintelui Profesor Dr. Cezar Vasiliu va trebui să cunoască și alte ediții, fiind de folos culturii fiecăruia dintre noi, indiferent de religie. Căci ea acoperă o arie lărgită nu numai a ortodoxismului, propunând valențe și de sfințenie desfășurate în bună parte pe teritoriul țărilor românești, în vechile și în actualele hotare (fericite, nefericite).

Într-un mod transparent – în urma unei documentări aproape fastuoase – am înțeles că trecerea prin canonizare rămâne întotdeauna anevoioasă, chistică, echivalentă cu parcurgerea drumului Golgotei. Dar că unitatea în credință și în jurământul neclintit de a sluji minunile dumnezeiești pe pământ, în spiritul Sfintei Treimi, duce la biruință și la lucrul bine făcut, apreciat înălțător și la judecata de apoi.

În tendința de epuizare a informației privind subiectul ales, părintele are la p. 280 o informație incitantă, bine-venită – *Propuneri pentru canonizare*.

În semnul armoniei și libertății întru credință din România, „Sf. Congregație pentru cauzele Sfinților a Vaticanului a primit dosarele de canonizare a 12 martiri ai secolului al XX-lea din Biserica Catolică de ambele rituri, Biserica de Rit Latin și Biserica Greco-Catolică”.

Cartea **Sfinții neamului românesc** rămâne astfel un excelent op de istorie bisericească, în arealul universal al domeniului, dar și un manual de învățătură pentru enoriași, indiferent de religia pe care o împărtășesc. Aș zice chiar pentru

eretici, ca să se dumirească de care parte a baricadei vor să mai viețuiască, după închiderea ultimei pagini a cărții acesteia.

P.S.

Cu ceva ani în urmă, apăsarea, în USA, o carte provocatoare pentru domeniile științei literaturii – teorie, critică, istorie literară –, semnată Harold Bloom, **The Western Canon – The Books and School of The Ages** – 1994, ed. rev. 1995. Cele două ediții au cunoscut nenumărate traduceri în lumea liberă, deci și în România (1998).

Surprinzător, termenul *canon* a produs un adevărat șoc în rândul specialiștilor... literați, uitând istoria devenirii lui, care se pierde în negura vremurilor, el fiind revendicat în statornicia lui doar de Biserica. Justiția l-a avut în sistemul ei de legi, pe vremea romanilor, mai apoi s-a disipat prin alte înțeleșuri, încât astăzi el a rămas pierdut definitiv.

Oricum, în spațiul românesc, termenul *canon* și-a găsit stabilitatea în ceea ce numim valoare perenă, valoare model, cu posibilități de iradiere, de influență benefică. Așa că, și în această privință, Biserica, de orice orientare a credinței, continuă să fie... canonică în existența omenirii, știindu-se că faptele și martiriul sfinților, trăitori cândva pe pământ, merită prezentate, explicate și înțelese. În ultimă instanță, tocmai această idee călăuzitoare o slujește Pr. Prof. Dr. Cezar Vasiliu în cartea preacucerniciei sale, **Sfinții neamului românesc**, cu o precuvântare a Prof. Univ. Dr. Nifon Mihăiță, Arhiepiscopul și Mitropolitul Târgoviștei.

Marian Barbu

Mihai Copăceanu, *Ortodoxie la Oxford*, Editura Deisis, Sibiu, 2010, 183 p.

Ortodoxie la Oxford este rodul întâlnirii autorului cu o comunitate ortodoxă vie, apropiată de modelul comunității creștine primare, într-o țară în care ne-am fi așteptat cel mai puțin, datorită secularizării și aspectului multicultural: Marea Britanie. Este o carte de interviuri, cu ierarhi, preoți de parohie, filozofi și psihoterapeuți, credincioși simpli ori studenți, cu toții englezi, convertiți la Ortodoxie. „Te-am găsit, Doamne!” – strigătul de bucurie și de certitudine al acestor „apostoli” peste timp, care „n-au văzut și au crezut”, constituie subtitlul cărții.

Deschisă prin cuvântul a trei personalități ale spațiului academic creștin contemporan englez – al mitropolitului Kallistos al Diokleei, al dr. Andrei Levițki și al dr. Olivera Petrovich – structural, cartea prezintă patru secțiuni principale: *I. Zece motive ale convertirilor* (p. 21-33); *II. Despre creștinism în Marea Britanie și Oxford* (p. 33-51); *III. Convertiți* (p. 51-165); *IV. Aprecieri* (p. 175-179).

Dintru început, Mitropolitul Kallistos trasează firul roșu al cărții, subliniind semnificația primară a cuvântului „convertire”, aceea de „întoarcere a inimilor noastre către Iisus Hristos Mântuitorul” (*Cuvânt-înainte*, p. 5-6).

Andrei Levițki face o decantare a sensurilor istorice și culturale ascunse în mărturiile celor doisprezece. Ca o introducere și spre o mai bună înțelegere a fenomenului convertirii la Ortodoxie în Oxford, cititorului i se face cunoștință cu acest loc special, „caracterizat de o atmosferă intelectuală distinsă și de o spiritualitate liniștită și în același timp provocatoare”, care „uimește încă de la început prin frumusețea însuflețită a catedrelor medievale magnifice, a colegiilor vechi care păstrează încă aspectul și ambianța mănăstirilor” (p. 8-9). În 1947, Universitatea din Oxford devine prima instituție academică britanică care acceptă un curs despre Ortodoxie, ca parte integrantă din programa sa universitară. Titularul cursului era profesorul Nicholas Zernov, unul dintre cei ce, iubind acest loc, s-a considerat dator a i-L vesti pe Hristos cu mult bun simț, prin slujirea aproapei, împlinind astfel vocația ecumenică a Ortodoxiei, fără urmă de prozelitism.

Deoarece în legătură cu creștinii ortodocși nu există încă un studiu empiric asupra convertirii ca fenomen psihologic, Olivera Petrovich face apel la literatura despre convertire în general. Ajunge la ideea că, de obicei, convertirile sunt „conștiente, voluntare și adeseori pregătite treptat” (p. 17). Ele implică, la un moment dat, predarea de sine, „punct în care subiectul încetează să mai asculte orice apel la loialitate față de grupul religios propriu”, convertirea marcând atunci o unificare interioară între credință și acțiune” (p. 15-19).

Partea întâi a cărții oferă zece motive ale convertirii, pe care autorul le comentează, arătând și limitele acestora în ceea ce privește convertirea la Ortodoxie (p. 21-31).

Icoane ale creștinismului timpuriu în Marea Britanie (*Sfântul Alban și Sfânta Fideswide*, p. 33-35), precum și raporturile țării, dar mai ales ale Oxfordului, cu Ortodoxia (*Anglia și Ortodoxia*, p. 35-38) sunt prezentate în partea a doua a cărții. Istoria Creștinismului în Marea Britanie, și în special la Oxford, are o tradiție îndelungată, dovezi existând încă din secolul al IV-lea. Demne de reținut sunt portretele unor personalități ortodoxe, pe care Mihai Copăceanu le realizează, bine documentat, dar în același timp trădând căldura și respectul cu care s-a apropiat de acei oameni prezenți în memoria comunității, ori activ în mijlocul ei, vădit marcat de ceea ce a întâlnit acolo. Este vorba despre arhimandritul Nicholas Gibbes, fostul profesor de engleză al copiilor țarului Nikolai II al Rusiei, o întruchipare a lui Moș Crăciun pentru pruncii Oxfordului, sau a preotului Zosima, pentru studenții de la Universitate. Deloc departe de acesta, cu multă smerenie, îndepărtând orice slavă lumească, ierarhii locului rămân între oameni și împreună cu ei, cântând la

strană, slujind și ieșindu-le permanent în întâmpinare (*Ierarhii – modele de excepție*, p. 48-50).

Miezul acestei cărți îl constituie partea a treia, de altfel și cea mai întinsă. Aici, într-un dialog familiar, dar deloc superficial, se conturează pe de-o parte chipurile celor doisprezece englezi care au aflat, în Ortodoxie, acel „acasă” în care au simțit împlinindu-se sensul culturii, al educației și al credinței lor anterioare, iar pe de altă parte, chipul Ortodoxiei vii, trăite autentic în comunitatea liturgică, ce se prelungește în fapte sociale, păstrându-și caracterul de slujire creștină.

Deloc întâmplătoare alegerea numărului celor intervievați, după cum afirmă autorul însuși, la nivel livresc, ei constituie comunitatea simbolică a „apostolilor” chemați și trimiși de Hristos să-I fie mărturisitori și vestitori înaintea contemporanilor, comunitatea ortodoxă oxfordiană devenind „sare a pământului” britanic.

Din mărturiile lor, se desprind trăsături comune specifice care definesc această comunitate creștină, precum și Ortodoxia la Oxford. Aș vrea să punctez doar câteva.

Întâi, se remarcă *paternitatea spirituală comună*, căci, vorbind despre propria-i convertire, fiecare se raportează la una dintre figurile active ale Ortodoxiei din Oxford, începând cu Nicholas Gibbes ori Nicholas Zernov și continuând cu ierarhii contemporani, precum Anthony Bloom, Kallistos al Diokleei, Basil Osborne, ei înșiși niște convertiți.

Se observă apoi *înțelegerea vocației ecumenice, universale a Ortodoxiei*, convertiții reușind să iasă din limitările geografice și din cele impuse de orgolii naționaliste. Ortodoxia poate asuma naționalitatea și culturile diferite ale comunităților naționale, oferind șansa regăsirii și împlinirii identității proprii în diversitate. *Comuniunea autentică* este una dintre liniile definitorii, în virtutea universalității mântuirii. Însăși firea omului este ortodoxă și de aceea orice revenire la dreapta credință este simțită ca o „întoarcere acasă”, o reasezare în firescul propriei ființe. „Cred că sufletul autentic, nedeformat este în mod firesc creștin și în mod firesc ortodox. Aceasta este și învățătura Sfinților Părinți. Dacă ești ortodox în profunzimi-le sufletului tău, atunci și cultura ta devine ortodoxă indiferent ce limbă vorbești. În copilăria ei, Anglia a fost și ea ortodoxă (...). Lucrul cel mai important pentru noi nu este pașaportul pe care-l deținem, englez, român sau oricare altul, lucrul cel mai important este dacă suntem cu adevărat ortodocși, dacă avem un pașaport spiritual. Dacă îl avem, atunci totul vine la locul său într-un mod firesc”, afirmă părintele Andrew Phillips (p. 125).

Conștiința succesiunii apostolice, ca și *raportarea la Tradiția vie și actuală a Bisericii*, se observă în majoritatea mărturisirilor. Provocat să spună „ceva unic despre Ortodoxie”, părintele Ian Graham zice: „Ce m-a adus spre Ortodoxie și ce am apreciat și am respectat foarte mult a fost continuitatea cu trecutul, importanța

Recenzii

și accentuarea Sfintei Tradiții. Devenind ortodox, mi-am dat seama că nu aparțin doar unei biserici locale și geografice din prezent, ci apațin, totodată, Trupului lui Hristos de-a lungul istoriei și care traversează istoria. De fiecare dată când săvârșesc Sfânta Liturghie sunt conștient că o săvârșesc împreună cu Apostolii, cu Sfântul Ioan Gură de Aur și cu toți sfinții din toate timpurile. Acest fapt este important pentru mine” (p. 105-106).

Pregătirea riguroasă a catehumenilor, măcar un an – în unele cazuri chiar mai mult – este o altă trăsătură definitorie a comunității ortodoxe de la Oxford. Se remarcă *răbdarea, onestitatea și seriozitatea* cu care convertiții aleg să parcurgă perioada premergătoare intrării lor în Biserica Ortodoxă. Acest lucru reflectă probabil și trăsături proprii spiritului englez. Preotul Seraphim Văntinen Newton recunoaște că „Lucrurile merg foarte greu în Oxford tocmai pentru a fi făcute cu chibzuință” (p. 118). Convertirea este înțeleasă ca act individual și de aceea trebuie asumată personal și asistată: „În general nu suntem pentru o convertire în masă, creștem cât putem, cât putem asimila, pentru că orice grabă duce la o asimilare dificilă. Contactul cu oamenii este individual, deoarece aceștia trebuie asimilați și susținuți în mod constant”, afirma episcopul Basil (p. 69).

Parohia este cea mai bună *școală de formare* a creștinilor. Dincolo de citirea cărților despre Ortodoxie, a pelerinajelor la locurile mustind de spiritualitate curat ortodoxă, ucenicia pe lângă un părinte spiritual, participarea la slujbele Bisericii, împlinirea acelei liturghii de după Liturghie în comuniune cu ceilalți sunt mijloacele prin care crește și se maturizează în Hristos, convertitul. În acest spațiu liturgic, comunitatea vie, reală, adunată în jurul episcopului, își crește preoții. „În parohiile diocezei Surojului s-a întărit obiceiul ca să fie selectați candidații pentru hirotonire din laicii care au trăit un număr de ani în mijlocul parohiei și care au avut ca părinte spiritual pe episcopul locului”, arată episcopul Basil Osborne (p. 70). Aceeași chibzuință se remarcă și în ceea ce privește hirotonirea lor, pregătirea durând în unele cazuri de la șase la patrusprezece ani (a se vedea cazul mitropolitului Kallistos, p. 53-67).

Fără a insista asupra motivelor convertirii care se desprind din interviuri, trebuie să amintesc unul care s-a făcut remarcat la majoritatea subiecților cărții și anume „setea nestăvilită de cunoaștere” (p. 111). Ortodoxia nu vizează doar afectivitatea, ci ea se adresează deplin rațiunii. Intrarea în Biserică înseamnă întâlnirea cu Rațiunea de dincolo de rațiune, Care este Hristos. O abordare a Ortodoxiei și a dogmelor sale din punct de vedere filosofic și al rațiunii științei se regăsește în mod deosebit în dialogul cu profesorul Richard Swinburne (p. 75-91).

Fiecare profil din cele douăsprezece este completat cu informații despre persoana și opera sa, acolo unde există, ori cu o apreciere făcută de cunoscuți de-ai săi.

Ultima parte este dedicată comentariilor și concluziilor autorului. Făcute cu multă îndrăzneală și luciditate, adesea printr-o punere în balanță a realității din

România, o țară declarată majoritar ortodoxă, cu cea de la Oxford, ele vădesc atitudinea ortodoxului „reconvertit” la Ortodoxie; a celui ce venind dintr-o școală teologică de tradiție, Facultatea de Teologie „A. Șaguna” din Sibiu, unde *a învățat* despre comunitatea creștină ortodoxă autentică, a avut surpriza de *a o trăi* real și personal acolo unde credea mai puțin că există: în spațiul academic al Oxfordului.

Ortodoxie la Oxford, născută din firescul dialogului între oameni de culturi diferite, este o lecție de smerenie, o carte-mărturie a lucrului bine făcut, cu seriozitate și bun-simț. Parcurgând cele douăsprezece dialoguri, începi să te simți parte integrantă a acestei comunități vii, contemporane, mărturisirile de credință având calitatea de a transcende simpla lectură și de a exorciza de idoli falsele închinări care au crescut din lene, din neatenție sau din păcatul necunoașterii reale a Ortodoxiei. Cu fiecare convertit, cititorul își reactivează în sine conținuturile proprii credințe, reafirmându-le odată cu el, într-o mărturisire interioară.

Cartea se adresează deopotrivă preoților și laicilor, credincioșilor și necredincioșilor, tinerilor și mai puțin tinerilor, celor ce au aflat deja Ortodoxia, precum și celor ce sunt în căutare. Ea este mărturia nevoii lumii contemporane de Hristos, chiar în cele mai evaluate modele culturale și spirituale ale ei. Căci ce i-a mai lipsit Oxfordului pentru ca spiritualitatea sa să se împlinească? În acest spațiu care „încurajează excelența în toate aspectele vieții studentești, în studiile academice sau în sport” și „oferă siguranța lucrului bine făcut, alături de șansa nesfârșită de a explora, a gândi, a dezbate și a contempla”, în care „fiecare colegiu are o bibliotecă și o capelă”, a fost nevoie de Ortodoxie.

Maria Curtean

Pr. Vasile Grăjdian, *Mici scrieri bisericești și culturale*, Editura Andreiana, Sibiu, 2010, 205 p.

Cartea de față este rodul strângerii laolaltă a unor articole și predici ale pr. prof. dr. Vasile Grajdian și publicate în diferite periodice bisericești, pe parcursul a două decenii. Cuprinderea lor într-un singur volum are menirea de a insista asupra unor idei și aspecte „pe care autorul le-a socotit demne de o soartă mai bună decât trecătoarea «zi ziaristică», mai ales atunci când ele privesc sau măcar au o oarecare legătură cu realitatea celor veșnice și dumnezeiești”, după cum însuși mărturisește (a se vedea „Cuvânt înainte”).

Structural, volumul are două secțiuni. Prima reunește, sub titlul „Bisericești” (p. 7-100), patru predici rostite în Capela Facultății de Teologie „A. Șaguna” și în Catedrala Mitropolitană din Sibiu, șase articole și o expunere, având un pronunțat caracter bisericesc, catehetic. A doua parte cuprinde, cu titlul de „Culturale” (p. 100-205), treisprezece articole și un rezumat al unui studiu prezentat și publicat în

Recenzii

cadrul unui simpozion, în care autorul prezintă și propune soluții pentru problemele contemporaneității (a se vedea „Cuvânt înainte”).

În prima parte, accentul cade pe explicarea și aducerea mai aproape de inima ascultătorului/cititorului, a realității Împărăției Cerurilor, cuprinsă în cuvintele Scripturii – în pericopele evanghelice sau din Apostol. Recitirea Cuvântului dumnezeiesc se face într-o manieră originală, care sparge tiparul atât la nivel lingvistic, cât și ideatic. Titlurile scrierilor – de exemplu „Oameni și porci în «marea vieții»” sau „«În această noapte...» (Lc. 12.20) «umblați ca fii ai luminii» (Ef. 5.8)” – și tratarea temelor alese trădează o îndelungă meditație asupra textelor Scripturii, precum și intenția autorului de a limpezi unele aspecte mai dificil de înțeles. Fiecare dintre predicile și meditațiile propuse cititorului în această primă parte, are darul de a actualiza învățăturile biblice, printr-o relegare a lor de viața cotidiană.

În cea de-a doua parte, în „micile scrieri culturale”, de o mare densitate a ideilor însă, autorul face o analiză a realității contemporane din România, în context european și mondial, identificând cu luciditate ispitele-provocări, cauze ale evoluției istorice și culturale. Sunt abordate probleme de mare importanță, legate de familie, cultură, politică, tradiție, ori mass-media. Având forța de a numi și de a demonta falșii idoli născuți din lipsă de discernământ, aceste scrieri pun înaintea două modele dihotomice: cel al lumii lipsite de Duhul dătător de viață, lume ce-și scaldă propria comoditate în „irealitatea virtuală”, și cel al universului creștin, plin de sens și realism. Revenirea la adevărul vieții, se face prin recuperarea atentă și reșezarea în Hristos a tuturor aspectelor vieții unui popor, în cazul de față poporul român, precum și printr-o prudență în preluarea modelelor străine de spiritul său (de ex. „Lecția Apusului”, p. 109-123).

Pentru ambele secțiuni, rămâne surprinzător jocul lingvistic, care dincolo de punerea în evidență a bogăției semantice a cuvintelor limbii române, are rolul de a provoca un joc al ideilor, menit să reflecte multiplele aspecte ale realității analizate.

Trădând atât o experiență de viață cât și una profesională, „micile scrieri bisericesti și culturale” au calitatea de a se adresa unui public larg, întrucât invită la o „masă rotundă” a ideilor dintr-o perspectivă largă, accesibilă și bine argumentată. Firul roșu al cărții rămâne însă mărturisirea fermă de credință creștină, care răzbate atât din predici, cât și din articole, ele refăcând peste timp, ca un puzzle, acel: „Cred, Doamne, ajută necredinței mele!”.

Maria Curtean

Olga Moss, *În lagărele japoneze ... Minuni din secolul XX*, Editura Egumenița, Editura Cartea Ortodoxă, 2010, 217 p.

Cartea de față este o minunată mărturie asupra Proniei dumnezeiești, a existenței lumii nevăzute, activ implicată în cotidianul nostru. Totodată este și

o carte despre formarea unei credințe mature și a roadelor sale reale în viața creștinului.

Structural, volumul prezintă două părți aparent diferite: Partea întâi – „În lagărele japoneze” (p. 13-119), și Partea a doua – „Minuni din secolul XX” (p. 119-216), intitulată inițial de către autoare, în ediția în limba engleză, „Întrezăriri ale celeilalte lumi”. Diferența între cele două secțiuni o constituie doar forma și compartimentul literar în care se încadrează, căci altfel ele conțin același mesaj, identificat și de către editori ca argument al publicării lor laolaltă: „Dumnezeu așteaptă să ne deschidem inima pentru a-L primi” (*Nota editorului*, p. 9). Mai mult decât atât, între ele se remarcă o continuitate. Astfel, dacă în prima parte, Olga Moss este adolescenta care, în spațiul concentraționar, face cunoștință cu realitățile supreme – Viața și Moartea – filtrându-le prin sensibilitatea sa, într-o experiență formativă a personalității sale creștine, în partea a doua, o întâlnim femeie adultă – soție, mamă, prietenă – având o credință matură, prin care Dumnezeu, Maica Domnului și Sfinții fac minuni în jurul său. Credința în existența lumii nevăzute a îngerilor, prezenți în cotidianul nostru, fir ce străbate cartea de la început până la sfârșit, îi conferă unitate și o transformă într-o carte „despre Îngeri”. Autoarea reușește să creeze o icoană minunată a discretei și tandrei „cooperării” a propriului înger păzitor, „în echipă cu îngerii celorlalți semeni”, pentru binele oamenilor. Prin prezentarea morții în multiplele ei aspecte, a atitudinilor diferite în fața ei, ca și a scurtelor comentarii și analize lucide ce însoțesc prezentarea evenimentelor de trecere „dincolo”, făcute atât prin ochii adolescentei, cât și prin cei ai creștinei mature, volumul de față ar putea fi și un „mic tratat” despre moarte.

Ura mocnită împotriva „albilor” acumulată de-a lungul a trei secole, în care insula Java a constituit centrul coloniilor olandeze din Indiile de Est, s-a dezlănțuit odată cu ocuparea ei de către japonezi, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, ducând la încarcerarea europenilor. Arestată împreună cu mama sa, în anul 1942, Olga petrece o sută de zile înspăimântătoare în închisoarea Bantjeuj, din orașul Bandung, apoi, până la sfârșitul războiului, în alte două lagăre de concentrare – Tjinhapit și Kampong Makassar. De la viața lipsită de griji, în care „mersul la școală, examenele, vacanțele petrecute în munți păreau că sunt la ordinea zilei și vor dura veșnic”, adolescenta trece, pe neașteptate, la experiența teribilă a închisorii cu podeaua îmbibată de apă și înșesată de șobolani, cu latrina defundată, lucruri pe care le împărțea cu alți treizeci și doi de colegi de celulă, dintre care șaisprezece au murit.

Reeditarea evenimentelor prin filtrul unei memorii vindecate, a unei personalități creștine bine structurate, nu distruge cu nimic realismul dur al spațiului

Recenzii

concentraționar prezentat în prima parte. Figuri memorabile ale închisorii, care au jucat un rol pozitiv sau, dimpotrivă, negativ, se perindă pe dinaintea ochilor cititorului. „Vidanjorul Priceput”, devenit „Vestitorul Iubirii”, pe scurt un „V.I.P.” pentru prizonieri, datorită rolului de „curier” acceptat gratuit, este una dintre ele. Olga Moss redă cu multă simplitate evenimente grave, precum moartea colegilor de celulă, colindul lui Hristos în Noaptea de Crăciun, ori simple întâmplări, pline însă de tâlc. Modul de a se raporta la acea realitate crudă amintește de cel al martirilor din primele secole, căci ea a reușit să înțeleagă sensul profund al celor trăite: „Adeseori mă gândesc la viața mea înainte de episodul Bantjeuj, apoi la Bantjeuj ca la o viață în sine, urmată mai apoi de viața de după episodul Bantjeuj. Totuși nu le port pică japonezilor și nici nu mă macină dorința răzbunării, căci capitoul dețenției mele în Bantjeuj mi-a dezvăluit sensul adânc al existenței mele pământești și al deplinei noastre vieți. Evident, nici prin cap nu le-a trecut japonezilor să ne învețe așa o lecție, însă, în ceea ce mă privește, eu le sunt recunoscătoare pentru creșterea mea spirituală. Și sper ca și ei să izbândească a-și spulbera bezna din suflete și înclinația plină de cruzime de a provoca gratuit suferință (...). Tot ceea ce nouă ne părea atât de zadarnic, atât de absurd, lucruri precum războiul, închisoarea, celula însăși – nimic din toate acestea nu erau câtuși de puțin întâmplătoare ori neprevăzute. Există un Plan Măreț și un Maestru în spatele acestui Plan. Nu este vorba de dorința de a pedepsi, ci de măiastra lucrare a «șlefuirii aurului» prin care tot ce este zgură trebuie înlăturat” (p. 69-71).

Minunile continuă în viața Olgăi și a celor din jurul său după încetarea războiului, în contextul unei lumi aflate în refacere și pornite pe calea secularizării. Fiecare din cele douăzeci și patru de povestiri cuprinse în partea a doua a cărții dezvăluie câte un crâmpei din frumusețea lui Dumnezeu, Care vine mereu în ajutorul omului, cu aceeași „iubire nebună”, transformându-i lumea interioră ori exterioară – devenite „universuri concentraționale” datorită păcatului, bolii și morții – în locuri de epifanie. Creștină matură în credință, Olga reușește să asimileze experiențele minunate petrecute în viața sa și a prietenilor săi, în mod cât se poate de firesc, semn că Dumnezeu, Maica Domnului, Sfinții și Îngerii sunt mereu prezenți activ în viața creștinului ieșit din formalism și idolatrizări de tot felul, precum și în viața celor pentru care el își pleacă genunchiul inimii, în rugăciune. Totul depinde de voința sa de a conlucra. Deschiderea ochilor sufletești, spre a „întrezări” cealaltă lume, este posibilă prin rugăciunea personală, precum și a creștinilor unul pentru altul, prin participarea activă la Biserică și împărtășirea cu Sfintele Taine. Fiecare întâmplare este o mărturie că viața pământească se împletește cu cea cerească, într-o pregustare a veșniciei. Printre pagini sunt strecurate și cuvinte ce vădesc cugetarea asupra faptului petrecut, căci „nu există coincidențe”, ci toate au un sens.

Scrisă cu multă seninătate, într-un stil curgător, care surprinde detaliul, dar nu insistă asupra lui, cartea de față își ține cititorul cu sufletul la gură, fiind dintre acele cărți care ți-ai dori să nu se mai termine.

Într-o lume atinsă de virusul mândriei, deplin activ și în latura credinței – căci este la modă lauda cu experiențele spirituale, fie izvorâte din practici asiatiche ori înșelări ale unei credințe infantile –, acest volum este o mărturie de viață creștină reală, smerită și bucură, potrivită cu voia lui Dumnezeu. Într-un popas duhovnicesc pe o aripă înmiresmată de înger, Olga Moss dăruiește cititorilor șansa de a medita încă o dată asupra scalei de valori a propriei vieți.

Maria Curtean